

บทที่ ๔

วิเคราะห์วิธีการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของพระพุทธเจ้า

การวิเคราะห์วิธีการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของพระพุทธเจ้า ผู้วิจัยได้สังเคราะห์หลักการสำคัญของการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม และวิธีการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของพระพุทธเจ้า ในบทที่ ๒ และ ๓ เพื่อนำมาวิเคราะห์ว่าพุทธวิธีการสอนที่ปรากฏในพระไตรปิฎกที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการจัดการเรียนรู้ของพระองค์ มีรูปแบบและวิธีการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างความมีส่วนร่วมตามแนวทางของพระองค์อย่างไร และมีองค์ประกอบอะไรในการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของพระพุทธเจ้า พอสรุปได้ดังนี้

๔.๑ การวิเคราะห์วิธีการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าผู้เป็นบรมครูของโลก พระองค์เป็นที่สุดของครูที่มีเทคนิควิธีการจัดการเรียนรู้ที่ดีที่สุดในโลก กระบวนการในการจัดการเรียนรู้ของพระองค์อาศัยหลักการสำคัญประการหนึ่งคือ การที่ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการอบรมสั่งสอน โดยอาศัย ปัจจัยที่ส่งผลต่อการส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันกับพระองค์ สิ่งที่เป็นเหตุซึ่งเอื้อให้เกิดการเรียนรู้เกิดขึ้นประกอบด้วยปัจจัยด้านผู้เรียน และปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม การที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้เกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ พระพุทธเจ้าพระองค์ได้ศึกษาและทำความเข้าใจในปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ชัดเจนด้วยพระองค์เอง และจึงนำมาออกแบบเป็นกิจกรรมการเรียนการสอนของพระองค์ให้เหมาะกับบุคคล กาล และสถานที่ โดยคำนึงถึงปัจจัยด้านผู้เรียนเป็นสำคัญ ว่ามนุษย์มี (กรรม) ความแตกต่างกันออกไป ทั้งด้านรูปร่างหน้าตา สติปัญญา ความสามารถ ความสนใจ รวมทั้งเจตคติ ปัจจัยเหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญอันจะส่งผลต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการจัดการเรียนการสอน ตามวิธีการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของพระพุทธเจ้า

การจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของพระพุทธเจ้า เป็นกระบวนการสร้างความรู้ เป็นการเรียนรู้ที่อาศัยประสบการณ์เดิมผู้เรียนเป็นสำคัญ นำพาและต่อยอดก่อให้เกิดความรู้ใหม่ ๆ อย่างต่อเนื่อง ผู้เรียนสามารถกำหนดหลักการที่ได้จากการปฏิบัติและสามารถประยุกต์ใช้ทฤษฎีความรู้หรือหลักการได้อย่างถูกต้อง มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน และมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนด้วยกันเอง มีการแสดงออกทั้งกาย วาจา และจิตใจ การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของพระพุทธเจ้า จึงเป็นการเรียนรู้ที่สามารถพัฒนาทั้งองค์ความรู้ ทักษะ และพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของผู้เรียนจากจุดเริ่มต้นไปถึงจุดสูงสุดได้ เนื่องจากเป็นการเรียนรู้ที่ดึงประสบการณ์ ศักยภาพของผู้เรียนออกมาใช้อย่างเต็มที่ในการเรียนรู้

พระพุทธเจ้าพระองค์ได้วางแนวทางสำคัญในการจัดการเรียนรู้ที่เน้นการมีส่วนร่วมของผู้เรียน ผู้ฟัง โดยประการแรกเริ่มจากการสอนจากสิ่งที่รู้ที่เห็นเข้าใจง่ายหรือรู้เห็นเข้าใจแล้วไปหาสิ่งที่เห็นเข้าใจได้ยาก เนื้อหาต้องเป็นเนื้อหาที่คนฟังเข้าใจง่ายหรือเข้าใจดีอยู่แล้ว ค่อยโยงไปหาเนื้อหาที่เข้าใจยากหรือยังไม่เข้าใจตามลำดับ โดยใช้กระบวนการสอนตามหลักอริยสัจ ๔ ประการ สอนจากเนื้อหาที่ลุ่มลึกลงไปตามลำดับ หรือสอนเนื้อเรื่องที่ค่อยลุ่มลึกยากลงไปตามลำดับ และความ

ต่อเนื่องกันเป็นสายลงไปเพื่อให้ผู้เรียนคล้อยตามและเกิดการอยากรู้อยากปฏิบัติ ถ้าสิ่งที่สอนเป็นสิ่งที่แสดงได้ ก็สอนด้วยของจริง ให้ผู้เรียนได้ดู ได้เห็น ได้ฟัง หรือได้ทดลองปฏิบัติจริง อย่างนี้เรียกว่าสอนด้วยประสบการณ์ตรง มุ่งสอนให้ตรงเนื้อหา ตรงเรื่อง ตรงประเด็น คุณอยู่ในเรื่อง มีจุด ไม่กววน ไม่ไขว้เขว ไม่ออกนอกเรื่อง หรือที่เรียกว่าสอนตรงเนื้อหาอย่างมีเหตุผล ตรงตามเห็นจริงได้ โดยสอนเท่าที่จำเป็นพอดีสำหรับให้เกิดความเข้าใจ ให้การเรียนรู้ได้ผล และสอนสิ่งที่มีความหมาย ให้ผู้เรียนเรียนรู้ เข้าใจ และนำไปปฏิบัติ เพื่อเกิดเป็นประโยชน์สูงสุดแก่ตัวผู้เรียนเอง โดยพระพุทธเจ้ามีจุดมุ่งหมายในการสอน เพื่อการสร้างประโยชน์ ความเกื้อกูลและความสุขแก่พหุชน และเกื้อกูลต่อสังคมโลก ๓ ประการ คือ

- ๑) อัตถายะ เพื่อประโยชน์ คือ พระธรรมจะนำคุณค่าที่เป็นจุดหมายของชีวิตมาสู่ผู้ปฏิบัติ
- ๒) หิตายะ เพื่อเกื้อกูล คือ พระธรรมจะช่วยส่งเสริมสนับสนุนให้คุณค่า คุณธรรมที่ดีงามด้านอื่นๆ ให้เกิดขึ้น ช่วยป้องกันและบรรเทาสิ่งที่ไม่ดีไม่ให้เกิดขึ้น กล่าวคือ สร้างสภาพที่เหมาะสมและความดีของชีวิตด้านอื่น ๆ ให้สูงขึ้น
- ๓) สุขายะ เพื่อสุข ธรรมที่เป็นประโยชน์อันมีลักษณะเกื้อกูลนั้น จะต้องออกผลมาในรูปของความสุขชั้นต่าง ๆ เป็นสำคัญ

เมื่อมีการวางเป้าหมายในการจัดการเรียนการสอนที่ชัดเจนและ ก็นำมากำหนดรูปแบบวิธีการสอนที่เรียกว่า พุทธวิธีการสอน ที่มีความหลากหลายของเนื้อหาสาระและองค์ความรู้ ในเรื่องพุทธวิธีการสอนนี้แสดงให้เห็นว่าพระองค์เป็นยอดบรมครูผู้เป็นเลิศในการจัดการเรียนรู้ โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้เรียน ที่เรียกว่าการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของพระพุทธเจ้า โดยใช้เทคนิคและวิธีการจัดการเรียนรู้ต่าง ๆ ที่หลากหลาย เหมาะกับจริตและความแตกต่างของแต่ละบุคคล โดยมีพุทธพจน์แสดงถึงเรื่องนี้ว่า

“พุทฺโ ข ภิกขเว มยา ธมฺมา เทสิตา : สุตตํ เคยฺย เวยยากรณํ คาคา อุทานํ อิติวุตตกํ ชาตกํ อพฺภูตธมฺม วทลนฺติ,^๑

“ภิกษุ เราแสดงธรรมเป็นอันมาก คือ สุตตะ เคยยะ เวยยากรณ์ คาคา อุทาน อิติวุตตะก ชาตกะ อัปปุทธธม เวทลละ ถ้าแม้ภิกษุรู้ธรรม รู้ธรรมแห่งคาคา ๔ บาทแล้ว ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ก็ควรเรียกว่า เป็นพหูสูต เป็นผู้ทรงธรรม”^๒

พุทธวิธีการสอนเหล่านี้ที่พระพุทธเจ้าใช้ในการจัดการเรียนรู้เรียกว่า นวังคสัตตสาสน์ สรุปสั้น ๆ ได้ ๓ ลักษณะ คือ

- ๑) ปัชชะ สอนแบบร้องกรอง คือ คาคา อุทานและชาตก
- ๒) คัชชะ สอนแบบร้อยแก้ว แยกย่อยเป็น ๕ ลักษณะ คือ

^๑ อง.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๖/๗-๘.

^๒ อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๘๖/๒๖๗.

๒.๑) แบบสุตตะ วิธีสอนแบบแสดงอธิบายรายละเอียดเรื่องราว (จุนฉินยบท) ตัวอย่างคือ พระวินัยปิฎก (รูปแบบสิกขาบทในวิภังค์) และพระสูตรที่ไม่มีคาถา

๒.๒) แบบเวยาकरणะ วิธีสอนแบบแยกย่อย ๆ เนื้อหาให้เห็นส่วนประกอบต่าง ๆ จนกว่าจะแยกไม่ได้ (วิภังชวาท) ตัวอย่าง คือ รูปแบบอภิธรรมปิฎก

๒.๓) แบบอิติวุตตะกะ วิธีสอนแบบอ้างอิงหลักฐาน ข้อมูล และตัวอย่างประกอบ

๒.๔) แบบอัพภูตธรรม วิธีสอนแบบสรุป แสวงหาคำตอบที่เป็นประเด็นสำคัญของเรื่อง

๒.๕) แบบเวทลลสะ วิธีสอนแบบตั้งโจทย์ ตั้งคำถามแล้วแสวงหาคำตอบ (ปุจฉา-วิสัชนา) มีตัวอย่างในมหาทลลสูตร จุลเวทลลสูตร สักกปัญหสูตร ในคัมภีร์ชั้นนอรธกถา เช่น มลีนทปัญหา

๓) วิมีสสะ สอนแบบร้อยแก้วผสมร้อยกรอง ตัวอย่างคือ พระสูตรที่มีคาถาไม่ใช่พุทธวิธี

จากที่กล่าวมาข้างต้นนี้เมื่อศึกษาและพิจารณาถึงองค์ความรู้ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสขึ้นมาเพื่อสั่งสอนพุทธบริษัท ๔ ซึ่งมีมากมายถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้น ๙ เป็นพุทธวิธีการสอนที่หลากหลายหรือเรียกว่า นวักศตศาสน์ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เพื่อวิเคราะห์รูปแบบวิธีการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของพระพุทธเจ้าได้ อันเป็นหลักการ และวิธีการสำคัญเพื่อสร้างการเรียนรู้อย่างแท้จริง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ที่มาจากจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ในการจัดการเรียนรู้ พระองค์ทรงใช้หลักการ และวิธีการที่หลากหลาย มาประกอบในการจัดการเรียนรู้เช่น หลักอริยสัจ ๔ และหลักโยนิโสมนสิการ เป็นต้น มาใช้เป็นแบบแผนในการออกแบบวิธีการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม จากการศึกษา นำมาสู่การวิเคราะห์วิธีการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของพระพุทธเจ้าดังนี้

๔.๑.๑) วิเคราะห์องค์ประกอบวิธีการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของพระพุทธเจ้า

ในการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม พระพุทธเจ้าทรงมีองค์ประกอบที่สำคัญเพื่อใช้ในการจัดการเรียนรู้ของพระองค์ เพื่อสร้างความมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ของผู้เรียน โดยอาศัยองค์ประกอบที่เป็นส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ประกอบด้วย องค์ประกอบสำคัญ ๔ ขั้นตอน คือ ๑) ขั้นประสบการณ์เดิมของผู้เรียน ๒) ขั้นสะท้อนความคิด และอภิปราย ๓) ขั้นสร้างความเข้าใจ และปัญญา ๔) ขั้นทดลองปฏิบัติ และประยุกต์แนวคิด องค์ประกอบเหล่านี้เป็นส่วนสำคัญในกระบวนการสร้างความรู้ และเพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม จะอธิบายถึงองค์ประกอบเหล่านี้ที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในวิธีการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของพระพุทธเจ้าตามตารางอธิบายพอสรุปได้ดังนี้

ตาราง ๑.๒ แสดงการวิเคราะห์องค์ประกอบของการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของ
พระพุทธเจ้า

องค์ประกอบของการจัดการการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของพระพุทธเจ้า	รูปแบบกิจกรรมการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของพระพุทธเจ้า
๑) ขั้นประสบการณ์ (ประสบการณ์เดิมของผู้เรียน)	โดยปกติก่อนที่พระพุทธเจ้าจะทรงเริ่มการจัดจัดการเรียนรู้ พระองค์จะไม่ทรงเริ่มด้วยการเข้าสู่เนื้อหาธรรมที่เดียว แต่จะทรงเริ่มด้วยการสนทนากับผู้ที่พระองค์จะสอน วิเคราะห์ดูธรรมชาติและความแตกต่างของผู้ที่จะทรงสอน เพื่อทดสอบความรู้และประสบการณ์เดิมของผู้ฟังก่อน จะทรงสนทนาปราศรัยในเรื่องที่เขารู้เข้าใจดีหรือสนใจอยู่ และมีความชำนาญในเรื่องนั้น ๆ ทำให้ทราบถึงภูมิรู้ภูมิธรรมของผู้เรียน และถือเอาความรู้เดิมประสบการณ์ของผู้เรียนเป็นหลักในการจัดการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจได้ง่าย
๒) ขั้นสะท้อนความคิด และอภิปราย	ในการจัดการเรียนรู้ทุกครั้งพระพุทธเจ้าพระองค์ทรงเปิดให้ผู้เรียนได้มีโอกาสแสดงออก เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกันกับพระองค์ในการจัดการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ร่วมกันกับพระองค์ และเรียนรู้ร่วมกันและกันกับหมู่สงฆ์อย่างเข้าใจลึกซึ้งในเนื้อหาสาระที่ทรงสอน
๓) ความคิดรวบยอด (สร้างความเข้าใจ และปัญญา)	ในขั้นนี้พระพุทธเจ้าก็ได้ใช้ในการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเป็นหลัก โดยส่งเสริมผู้เรียนเกิดความเข้าใจและนำไปสู่การเกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ การเรียนรู้ในขั้นนี้เกิดขึ้นโดยผู้เรียนเป็นฝ่ายริเริ่มการเรียนรู้ แล้วพระองค์ทรงช่วยเติมแต่งให้ความรู้นั้นสมบูรณ์ โดยขั้นนี้พระองค์จะเป็นผู้นำทาง และผู้เรียนเป็นผู้สานต่อจนความคิดนั้นสมบูรณ์เป็นความคิดรวบยอด (ปัญญา)
๔) ขั้นทดลอง/ประยุกต์แนวคิด (ทดลองปฏิบัติ และประยุกต์หลักการ)	ขั้นนี้พระพุทธเจ้าพระองค์จะจัดการเรียนรู้ให้ผู้เรียนรับเอาความรู้ในสิ่งที่พระองค์ทรงสอน บวกกับการเรียนรู้ที่เกิดจากผู้เรียนได้ศึกษาปฏิบัติเองของผู้เรียน นำความรู้ที่เกิดขึ้นใหม่ไปประยุกต์ใช้ในลักษณะ หรือสถานการณ์ต่าง ๆ จนเกิดเป็นองค์ความรู้ โดยอาศัยความรู้จากพระองค์เป็นแนวทางปฏิบัติ จนผู้เรียนประสบผลสำเร็จอย่างสูงสุดในสิ่งที่ตนได้เรียนรู้ คือมรรคผลนิพพาน และนำไปเผยแผ่โดยเป็นองค์ความรู้ของผู้เรียนเอง (ประกาศพระศาสนา) ตามหลักการและแนวทางของพระพุทธเจ้า

จากตารางแสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้า ทรงมีองค์ประกอบในการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม อยู่ ๔ ขั้น คือ ๑) ขั้นประสบการณ์เดิมของผู้เรียน ๒) ขั้นสะท้อนความคิด และอภิปราย ๓) ขั้นสร้างความเข้าใจ และปัญญา ๔) ขั้นทดลองปฏิบัติ และประยุกต์แนวคิด ซึ่งองค์ประกอบนี้ได้ไป สอดคล้องกับแนวคิดในการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning : PL) ที่มีองค์ประกอบ ๔ ขั้นคือ ๑) ขั้นประสบการณ์ (Experience) ๒) ขั้นสะท้อนความคิด/ อภิปราย (Reflection and Discussion) ๓) ขั้นความคิดรวบยอด (Concept) ๔) ขั้นทดลอง/ประยุกต์แนวคิด (Experimentation/Application) และยิ่งไปสอดคล้องกับรูปแบบการจัดการเรียนรู้ ที่จำแนกตาม วิธีการจัดการเรียนรู้ได้ ๓ รูปแบบ คือ ๑) การถ่ายทอดความรู้ (Transmission Approach) ๒) การ สร้างองค์ความรู้ (Transformational Approach) หรือ (Constructionist) เป็นการจัดการเรียนรู้ที่ คาดหวัง ๓) การพัฒนาองค์ความรู้ใหม่สู่ปัญญาวิวัฒน์ด้วยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่หลากหลาย (Transactional Approach) ที่กล่าวมานี้ทำให้เห็นถึงความคล้ายคลึงกันทั้งด้านองค์ประกอบ และ รูปแบบของการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม และการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของพระพุทธเจ้า

๔.๑.๒) วิเคราะห์วิธีการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎก

วิธีการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของพระพุทธเจ้าพระองค์ได้ใช้เทคนิควิธีการต่าง ๆ ใน การจัดการเรียนรู้เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการเรียนการสอนของพระองค์ ที่เรียกว่าวิธีการจัดการ เรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของพระพุทธเจ้า ดังปรากฏในพระไตรปิฎก พอสรุปวิเคราะห์ และแบ่งวิธีการ ต่าง ๆ ได้ดังนี้

๑) วิธีการสอนแบบเชิงอธิบายเชิงวิเคราะห์ วิธีนี้ทรงใช้สอน พระปัญจวัคคีย์^๓ โดยทรง ชี้ให้เห็นทางปฏิบัติที่ผิดและเสนอแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้อง ทางวิเคราะห์ให้เข้าใจถึงสามัญลักษณะ คือ ความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์และความไม่ใช่ตัวตนที่แท้จริงของชนธ ๕

๒) วิธีการสอนแบบอธิบายธรรมขั้นต่ำขึ้นไปถึงธรรมขั้นสูง วิธีนี้ทรงใช้สอน พระยสะกับ พระสหายของท่าน^๔ โดยทรงชี้ให้เห็นว่าท่านและศิษย์มีผลส่งให้ไปเกิดในสรวงอันเป็นแดนที่พรั่งพร้อม ด้วยเบญจกามคุณแต่เบญจกามคุณในสรวงนั้น ก็ยังเป็นของต่ำซ้ำให้โทษ เป็นทุกข์ สุดท้ายทรง ชี้ให้เห็นว่าการออกบวชเป็นทางที่ดีที่สุด

๓) วิธีสอนแบบให้ผู้ฟังตั้งปัญหาทูลถาม วิธีนี้ทรงใช้สอนพระสาวก เช่น พระกุมารกัสสะ^๕ และ พระสภียะ^๖ เป็นต้น โดยทรงเปิดโอกาสให้ท่านเหล่านั้นทูลถามปัญหาต่าง ๆ ซึ่งล้วนแล้วแต่มี จุดหมายอยู่ที่ความพ้นทุกข์

๔) วิธีสอนแบบยกเรื่องให้สอดคล้องกับประสบการณ์เดิมของผู้ฟัง วิธีนี้ทรงใช้สอน ชฎิล ๓ พี่น้อง^๗ คือ พระอรุเวลกัสสะ พระนทีกัสสะ พระคยาภิสสะ โดยพิจารณาเห็นว่าพระสาวกทั้ง ๓ รูป

^๓ ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๒-๒๔/๑๘-๓๑.

^๔ ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๔-๓๑/๓๑-๔๐.

^๕ ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๔๙-๒๕๑/๒๖๗-๒๗๓.

^๖ ดูรายละเอียดใน ขุ.ชา. สดตก. (ไทย) ๒๕/๕๑๖-๕๕๓/๖๑๙-๖๓๐.

นี้คุ้นเคยกับการบูชาไฟจึงยกเรื่องไฟ คือ รากะ โทสะ โมหะ มาสอนเพื่อทรงชี้ให้เห็นว่า ไฟดังกล่าวมานี้เผาไหม้สัตว์ให้เราร้อน เช่นเดียวกับไฟที่ท่านทั้ง ๓ เคยบูชามาแล้ว

๕) วิธีการสอนแบบแสดงธรรมตามใจผู้ฟัง วิธีนี้ทรงใช้สอนพระสาวกมี พระนาลกะ^๙ และ พระอานนท์^{๑๐} เป็นต้น พระนาลกะประสงค์จะฟังโมเนยปฏิบัติ พระองค์ก็ทรงแสดงให้ฟังตามที่ทูลขอ และ พระอานนท์ประสงค์จะฟังธรรมทุกเรื่องที่ตรัสสอน พระองค์ก็แสดงให้ฟัง

๖) วิธีการสอนแบบตำหนิให้ตระหนัก วิธีนี้ทรงใช้สอนพระสาวก มีพระยโสชะ^{๑๑} และพระสาคตะ^{๑๒} เป็นต้น โดยทรงตำหนิพระยโสชะในเรื่องที่พระบริวารของท่านส่งเสียงดัง และทรงตำหนิพระสาคตะ ในเรื่องที่ท่านดื่มเหล้าจนหมดสติเมื่อพระสาวกถูกตำหนิก็ตระหนักและบำเพ็ญเพียรจนบรรลุอรหัตผล

๗) วิธีสอนแบบให้ความหวัง วิธีนี้ทรงใช้สอนพระสาวก มีพระนันทะ^{๑๓} และ พระวังคีสะ^{๑๔} เป็นต้น โดยทรงให้ความหวังแก่พระนันทะว่าหากบรรลุพระอรหัตผลก็จะได้นางฟ้าตามทีปรารถนา และทรงให้ความหวังแก่พระวังคีสะว่าหากได้เรียนรู้การ ๓๒ แล้วก็จะรู้ที่เกิดของพระอรหันต์ตามที่ต้องการ

๘) วิธีสอนแบบให้ลองผิดแล้วจึงสอนวิธีปฏิบัติให้ถูกภายหลัง วิธีนี้ทรงใช้สอนพระโสณโกฬิวิสะ^{๑๕} และพระเมฆิยะ^{๑๖} โดยทรงปล่อยให้พระโสณโกฬิวิสะบำเพ็ญเพียรอย่างหนักด้วยการเดินจงกรมกระทั่งเท้าแตก ได้รับทุกขเวทนาอย่างแสนสาหัสก่อนแล้วจึงทรงสอนวิธีปฏิบัติที่ถูกต้อง กับทรงปล่อยให้พระเมฆิยะ ไปอยู่ปฏิบัติไปอยู่ปฏิบัติธรรมตามลำพังแล้วไม่สามารถข่มจิตได้ จนต้องกลับมาหาพระองค์และทูลขอให้ตรัสบอกวิธีทำจิตให้สงบ

๙) วิธีสอนแบบตรัสแนะเสริม วิธีนี้ทรงใช้สอน พระอนุรุธะ^{๑๗} โดยทรงพิจารณาเห็นว่าพระอนุรุธะกำลังตรึกถึงธรรมอย่างถูกต้อง แต่ยังไมแจ่มแจ้ง จึงได้ตรัสแนะเสริมให้คิดต่อไปจนเข้าใจแจ่มแจ้ง

๑๐) วิธีสอนแบบค่อยเป็นค่อยไป วิธีนี้ทรงใช้สอนพระราหุล^{๑๘} และ พระจุฬปันถก^{๑๙} พระองค์ทรงสอนพระราหุล เมื่ออายุ ๑๕ ขวบ เพิ่งบวชใหม่ให้สำรวมการพูดเมื่ออายุ ๑๘ ปี ให้

^๙ ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๗-๕๕/๔๗-๖๔.

^{๑๐} ดูรายละเอียดใน ขุ.ชา. สุตตก.(ไทย) ๒๕/๖๘๕-๗๒๙/๖๖๓-๖๗๒.

^{๑๑} ดูรายละเอียดใน อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๗๒-๘๑/๒๙๑-๓๐๘.

^{๑๒} ดูรายละเอียดใน ขุ.อป. (ไทย) ๒๕/๒๓/๒๑๔-๒๑๖.

^{๑๓} ดูรายละเอียดใน ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๑๗-๓๐/๑๕๒-๑๕๕.

^{๑๔} ดูรายละเอียดใน ขุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๒๒/๒๑๐-๒๑๔.

^{๑๕} ดูรายละเอียดใน ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๑๒๑๘-๑๒๘๘/๕๓๗-๕๕๐.

^{๑๖} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๔๒-๒๔๔/๑-๑๒.

^{๑๗} ดูรายละเอียดใน อง.นวก. (ไทย) ๒๓/๓/๔๓๐-๔๓๔.

^{๑๘} ดูรายละเอียดใน อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๓๐-๑๓๑/๓๗๙-๓๘๐.

^{๑๙} ดูรายละเอียดใน ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๔๑๖-๔๑๙/๔๗๐-๔๗๕.

^{๒๐} ดูรายละเอียดใน วิ.มหา. (ไทย) ๒/๑๕๓-๑๕๔/๓๒๖-๓๒๘.

พิจารณารูปทั้งปวงไม่ใช่ของเรา เมื่ออายุ ๒๐ ปี มีปัญญาแก่กล้าแล้วจึงตรัสเตือนให้เร่งทำที่สุดของทุกขให้ได้ ส่วนพระจุฬปิ่นถกพระองค์ทรงสอนให้ท่านนั่งมองดวงอาทิตย์พลางลูบผ้าขาว ครั้นเมื่อผ้าขาวเริ่มสกปรกพระองค์ก็ทรงสอนให้ท่านพิจารณาเปรียบเทียบกับจิตเหมือนผ้าขาว จนได้บรรลุธรรม

๑๑) วิธีสอนแบบเลือกให้ศึกษา วิธีนี้ทรงใช้สอน พระอุบาลี^{๑๙} โดยทรงพิจารณาเห็นว่าพระอุบาลีหากปฏิบัติธรรมตามลำพัง ก็จะสามารถเฉพาะการเจริญวิปัสสนาไม่เชี่ยวชาญการพิจารณาการตัดสินใจพระวินัย จึงทรงเลือกให้พระอุบาลีปฏิบัติในสำนักของพระองค์ซึ่งท่านก็ทำตามทีทรงเลือกให้

๑๒) วิธีสอนแบบย้อนคำพูดให้คิด วิธีนี้ทรงใช้สอนพระองค์ได้ตรัสย้อนพระองค์คุลิมาลว่า พระองค์หยุดแล้ว แต่องค์คุลิมาลยังไม่หยุด ซึ่งหมายความว่า พระองค์หยุดทำบาปแล้ว แต่พระองค์คุลิมาลยังไม่หยุด พระองค์คุลิมาลเข้าใจตามที่พระองค์ทรงหมายถึง จึงยอมทิ้งดาบแล้วทูลขอบวช

๑๓) วิธีสอนแบบรอให้ผู้ฟังมีความพร้อมทั้งร่างกายและจิต วิธีนี้ทรงใช้สอน พระพาหิยะ^{๒๐} เมื่อทรงพิจารณาเห็นว่าพระพาหิยะเดินทางมาไกล เพิ่งมาถึงร่างกายยังเหนื่อยอ่อน และจิตก็ไม่สงบ เพราะดีใจเกินที่ได้มาพบพระพุทธองค์ เมื่อเห็นว่าหายเหนื่อยจิตสงบแล้วจึงได้แสดงธรรมให้ฟัง

๑๔) วิธีสอนแบบปลอบใจ วิธีนี้ทรงใช้สอน พระวัคกลี^{๒๑} โดยในตอนแรกทรงขับไล่พระวัคกลีเพราะโทษฐานที่ละทิ้งการบำเพ็ญสมณธรรมมาเที่ยวติดตามดูพระรูปกายของพระองค์ เป็นเหตุให้พระวัคกลีเสียใจ จะกระโดดเขาฆ่าตัวตายพระองค์จึงเสด็จไปปลอบใจและให้กำลังใจ จนพระวัคกลีเกิดความรู้แจ้งตามความเป็นจริงได้บรรลุอรหัตตผล

๑๕) วิธีสอนแบบยั่วให้แสดงความสามารถแล้วให้โอวาท วิธีนี้ทรงใช้สอน พระโสณกุฎทิมบะ^{๒๒} โดยทรงให้พระโสณกุฎทิมบะ ซึ่งเดินทางมาเฝ้าจากแคว้นอวันตี ได้แสดงความสามารถด้วยการสวดสรภัญญะ ครั้นแล้วได้ตรัสชมท่านและประทานโอวาท

๑๖) วิธีสอนแบบแสดงธรรมแบบโปรดคนทั่วไป แต่มีเป้าหมายอยู่คน ๆ หนึ่ง หรือกลุ่มหนึ่ง วิธีนี้ทรงใช้สอน พระมหากัจจายนะ^{๒๓} และ พระกาฬุทายี^{๒๔} โดยทรงทราบว่าพระมหากัจจายนะและพระกาฬุทายีพร้อมด้วยบริวารกำลังเดินทางมาเฝ้าพระองค์และจะมาถึงในเวลาไม่นาน จึงทรงแสดงธรรมจนกระทั่ง ๒ ท่านมาถึงและทันได้ฟัง

^{๑๙} คุรายละเอียดยใน วิ.ป. (ไทย) ๒/๔๖๑-๔๖๙/๖๖๑-๖๖๘.

^{๒๐} คุรายละเอียดยใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๔๗-๓๕๒/๔๑๒-๔๓๓.

^{๒๑} คุรายละเอียดยใน ส.ม. (ไทย) ๑๙/๓๘๑/๒๓๖-๒๓๗.

^{๒๒} คุรายละเอียดยใน ส.ช. (ไทย) ๑๗/๘๗/๑๕๗-๑๖๓.

^{๒๓} คุรายละเอียดยใน ขุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๔๖/๒๖๘-๒๗๔.

^{๒๔} คุรายละเอียดยใน ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๓๐-๔๗/๑๕๔-๑๕๖.

^{๒๕} คุรายละเอียดยใน ขุ.อป. (ไทย) ๒๕/๔๗-๖๓/๑๕๖-๑๕๘.

๑๓) วิธีสอนแบบให้โอวาทเป็นข้อ ๆ วิธีนี้ทรงใช้สอน พระมหากัสสปะ^{๒๖} โดยพระองค์ทรงประทานโอวาทให้พระมหากัสสปะยึดถือปฏิบัติรวม ๓ ข้อ และทรงประทานธุดงค์วัตรให้ยึดปฏิบัติเป็นข้อ ๆ อีก ๑๓ ข้อ

จากการศึกษาถึงวิธีการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของพระพุทธเจ้า ทำให้ทราบว่ารูปแบบในการจัดการเรียนรู้ที่เรียกว่า พุทธวิธีการสอน ประกอบด้วย แบบสากัจฉาหรือสนทนา แบบบรรยาย แบบตอบปัญหา และแบบวางกฎข้อบังคับ เป็นต้น ผ่านวิธีการเรียนรู้แบบ ๑๗ วิธีการคือ ๑) วิธีการสอนแบบเชิงอธิบายเชิงวิเคราะห์ ๒) วิธีการสอนแบบอธิบายธรรมขั้นต่ำขึ้นไปถึงธรรมขั้นสูง ๓) วิธีสอนแบบให้ผู้ฟังตั้งปัญหาทูลถาม ๔) วิธีสอนแบบยกเรื่องให้สอดคล้องกับประสบการณ์เดิมของผู้ฟัง ๕) วิธีการสอนแบบแสดงธรรมตามใจผู้ฟัง ๖) วิธีการสอนแบบตำหนิให้ตระหนัก ๗) วิธีสอนแบบให้ความหวัง ๘) วิธีสอนแบบให้ลองผิดแล้วจึงสอนวิธีปฏิบัติให้ถูกภายหลัง ๙) วิธีสอนแบบตรัสแนะเสริม ๑๐) วิธีสอนแบบค่อยเป็นค่อยไป ๑๑) วิธีสอนแบบเลือกให้ศึกษา ๑๒) วิธีสอนแบบย้อนคำพูดให้คิด ๑๓) วิธีสอนแบบรอให้ผู้ฟังมีความพร้อมทั้งร่างกายและจิต ๑๔) วิธีสอนแบบปลอบใจ ๑๕) วิธีสอนแบบช่วยให้แสดงความสามารถแล้วให้โอวาท ๑๖) วิธีสอนแบบแสดงธรรมแบบโปรดคนทั่วไป และ ๑๗) วิธีสอนแบบให้โอวาทเป็นข้อ ๆ วิธีการจัดการเรียนรู้ที่กล่าวมานี้ย่อมประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ ๔ ขั้นตอน คือ ๑) ขั้นประสบการณ์เดิมของผู้เรียน ๒) ขั้นสะท้อนความคิด และอภิปราย ๓) ขั้นสร้างความเข้าใจ และปัญญา ๔) ขั้นทดลองปฏิบัติ และประยุกต์แนวคิดที่นำไปสู่การจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของพระพุทธเจ้า

โดยสรุปแล้วองค์ประกอบ และวิธีการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของพระพุทธเจ้า มีจุดประสงค์ที่คล้ายกับแนวคิดหลักการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของนักจิตวิทยา คือ มีการกำหนดจุดประสงค์การเรียนรู้ ๓ ประการ คือ การเรียนรู้เชิงประสบการณ์ การเรียนรู้โดยกระบวนการกลุ่ม การกำหนดแผนหรือลำดับขั้นตอนในการสอนที่สอดคล้องกับจุดประสงค์การเรียนรู้ ๓ ด้านคือ การสอนความรู้ การสอนเจตคติ และการสอนทักษะ ประกอบด้วยแนวคิด ๕ ประการ ได้แก่ ๑) เป็นการเรียนรู้ที่อาศัยประสบการณ์เดิมของผู้เรียน ๒) เป็นการเรียนรู้ที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ใหม่ ๆ อย่างต่อเนื่อง และท้าทาย ๓) เป็นการเรียนรู้ที่เน้นที่การปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับผู้เรียนและระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน ๔) ปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นนำไปสู่การขยายเครือข่ายความรู้ของทุกคน ทั้งผู้เรียน และผู้สอน และ ๕) เป็นการเรียนรู้ที่อาศัยการสื่อสารทุกรูปแบบ (พูด เขียน วาดภาพ การแสดงบทบาทสมมติ ฯลฯ) ที่นำไปสู่การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การสร้างความรู้ความเข้าใจ การวิเคราะห์ สังเคราะห์ที่นำไปสู่ข้อสรุป หรือองค์ความรู้ใหม่ และองค์ประกอบนี้ยังไปสอดคล้องกับหลักการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning Management) และวิธีการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของพระพุทธเจ้า ที่มีความสอดคล้องกับหลักการสากล หรืออาจกล่าวได้ว่าพระพุทธเจ้า ทรงเป็นต้นแบบแห่งการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมก่อนใครในโลกใบนี้ เพราะรูปแบบเทคนิค และวิธีการต่าง ๆ ที่พระองค์ทรงใช้ยาวนาน ๒,๖๐๐ ปี กว่าปีมาแล้ว ที่เรียกว่า วิธีการจัดการ

^{๒๖} คุรยลละเอียดยใน ข.อุ. (ไทย) ๒๕/๖/๑๗๘-๑๗๙.

เรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของพระพุทธเจ้า (Participatory Learning Management of the Buddha)
อันมีจุดมุ่งหมายที่จะนำพาผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้สูงสุด อย่างมีประสิทธิภาพ และมีประสิทธิผล